

RAHAVARD

A Persian Journal of Iranian Studies
Published Quarterly in Los Angeles, California
Publisher and Editor

Hassan Shahbaz

<http://www.rahavard.com>

Email rahavard @ rahavard.com

ISSN 0742-8014

Contents:

Part I,

- * *Shiism in the History of Iran*, Part VI by R. N. Boston.
- * *Yes! Achaemenians were Zoroastrians!*, by Dr. A. A. Jaffary.
- * *A Thorough Study of Zoroaster, Mithraism and Iranian Mysticism*, by J. Ashtiani.
- * *Christians Against Muslims; A Brief History of the Crusades*, by M. Zarnegar.
- * *Inquisition, the Papal Judicial Institution in the Medieval Times; A Brief History*; by F. Rohani.
- * *The Prudent Grand Vizir*; by Prof. F. Reza.
- * *Rostam and the Seven Tasks in Shahnameh of Ferdowci*; by A. Parto.
- * *Hafez and the Mythical Versions of Love and Creation*; by Dr. F. Seyhoun and Dr. M. Zeimaran.

Part II,

- * *Poems* by L. Vala, Gh. Mirzai, A. Avishan, M. Mohandess.

Part III,

- * *The Governing Power in Iran, Past & Present, A Philosophical Study*, by Gh. Mirzai.
- * *A Brief History of Currencies in Iran*, Part XV by H. Azinfar.
- * *Persian Gulf Port of "Lengeh" and the Ruling Power of Ghassemi's Shiiks*; by Dr. S. Mahmoudian.
- * *History of Journalism in Iran*, Part XXXIII by E. Jassim.

Part IV,

- * *Universal Application of Transnational Economic Law and Discrimination in Third World Countries*; by Dr. M. Nassiri.
- * *The Islamic Revolution of Iran: How did it happen; Why did it happen?* (by Admiral A. Madani (in an interview with the Editor).

Part V

- * *The Private Message of Saddam Hossein to the Shah of Iran*; (revealed after 21 years); by Dr. J. Amouzegar.
- * *My Years of Services as the Iranian Ambassador to the Court of General Franco in Spain*; by General F. Djam.
- * *The Story of My Life*, Part XVIII, by H. Shahbaz.
- * *Book Reviews*
- * *Letters to the Editor*
- * *Farewell to Celebrities Who Passed Away*: Dr. Z. Sajjadi, Dr. M. Assemi, Dr. J. Abdoh, Prof. A. Pouyan.

VOL. XI

No. 42

Summer & Fall 1996

امیر نجات:

انقلاب مشروطیت ایران ۱۹۰۶ تا ۱۹۱۱

« به زبان انگلیسی »

نگارش: ژانت آفاری (۱)

استاد دانشگاه «پردو» در رشته پژوهش‌های مربوط به زنان

انتشارات دانشگاه کلمبیا

The Iranian constitution of 1906-1911

Janet Afari, Ph. D.

Professor of History and
Women's Studies at Perdue University

Columbia University Press

با این که نزدیک به یک قرن از جنبش مردمی مشروطیت می‌گذرد، هنوز تاریخ جامع و کاملی که حاوی فعالیت‌های مربوط به دوره اول مجلس و طلیعه آزادی در ایران باشد به رشته تحریر نرین نشده است. بدیهی است انتشار هر گونه اسناد و مدارکی که در برگیرنده وقایع مربوط به این نهضت عظیم ملی باشد و مشروحاً جنبش مشروطه را از پرده ابهام برون آورد، نه تنها مفید و خدمتی است شایسته به فرهنگ و تاریخ ایران، بلکه اقدامی است مغتنم و در خور قدردانی و بهره‌وری پژوهشگران حال و آینده.

پیشگامان دانش تحقیق و تنبُّع در ایران آغاز سده کنونی، به ویژه آنان که از گزند حوادث جان به سلامت بدر برده‌اند، آثار تحقیقی ارزشمندی از خود به یادگار باقی گذاشته‌اند که معرف ذوق و هنر و اطلاعات و استطاعت فرهنگی آن‌ها و نشانه جد و جهد گرانمایه‌ای است در این ایام تاریک و سیاه تاریخ شگفت انگیز ایران و در راه پاسداری فرهنگ ایرانزمین.

یکی از برجسته‌ترین آثاری که در زنجیره قیام فرهنگی در دو دهه اخیر به اهل تحقیق اهداء شده، کتاب تازه تألیف «انقلاب مشروطیت ایران ۱۹۰۶ تا ۱۹۱۱ به قلم ژانت آفاری» است. این کتاب به زبان انگلیسی در ۴۴۸ صفحه تنظیم شده و اثری است ارزشمند و جامع که از پشتمانی پژوهشی دقیق و عمیق برخوردار می‌باشد. (۲)

مؤلف با ارایه مدارک و شواهد معتبر به خوبی نشان می‌دهد که چگونه نیکمردان دلیر و آگاه و آزاده ایرانی با تشکیل انجمن و تأسیس حزب و جمعیت و گروه توفیق یافتند که پرچم مشروطه را برافرازند و با حداقل تلفات

۱ - ژانت آفاری به سال ۱۹۷۸ میلادی به آمریکا آمد و در سال ۱۹۹۱ به دریافت درجه دکتری از دانشگاه میشیگان نایل گردید.

۲ - دکتر آفاری در نهضت زنان فعالیت دارد و مقالات تحقیقی او در رسانه‌های معروف آمریکا همانند: *International Journal of Middle East - The Journal of Women's History - The Journal of National Women's Studies Association*.

از استقبال مراکز فرهنگی و دانشگاه‌های آمریکا برخوردار بوده است.

جانی و زیان مالی در حصول به مقصود خود کامیاب گردند.

نفوذ دمکراسی مغرب زمین در رویداد مشروطیت به روشنی در این کتاب دیده می‌شود. اهرم اصلی و مؤثر جنبش مشروطه به رهبری و ابتکار انجمن‌ها (۳ و ۴) شکل گرفته و نهال نوظهور نهضت را آبیاری کرده و به رشد کامل رسانیده است. هم این انجمن‌ها بودند که حمایت آزادیخواهان مغرب زمین را برای برپا ساختن حکومت قانون در ایران آن روز، به دست آوردند.

جنبش مشروطه حاصل تلاش مداوم و رهبری خستگی ناپذیر ملیتون و نوآوران اروپا دیده بود. قیامی بود که از بطن اجتماع و جو اختناق و استبداد ایرانزمین جوشید و مایه گرفت و بدون تردید و عاری از اغراق، رویدادی است استثنایی و بی همتا در تاریخ جهان. ادوارد براون Edward G. Browne در تاریخ انقلاب مشروطیت ایران می‌نویسد که به دشواری می‌توانیم در تاریخ انقلابهای جهانی، چنین انقلابی را که در کوتاه‌ترین مدت بهترین نتیجه را در برداشته باشد بیابیم (۵). قیام واقعی را انجمن‌ها آغاز کردند. اغلب این انجمن‌ها زیر نفوذ و به رهبری فراماسیون‌ها (۶) تأسیس شده بود.

در اواخر صدارت میرزا آقاخان نوری، میرزا ملکم خان ملقب به ناظم الدوله (۷) نخستین لژ را به نام فراموشخانه (۸ و ۹) برپا ساخت و هم او بود که در سفر اول و دوم به اروپا، اندیشه آزادی و تمدن مغرب زمین را به ارمغان به ایران آورد. در میان رجال ایران عصر قاجار و در دوره استبداد، ملکم خان بیش از هر کس در آشنا ساختن مردم به تمدن و مکاتب اجتماعی و سیاسی اروپا و منافع و مزایای حکومت ملی و قانونی کوشش کرد و تأثیر افکار او در تنویر ضمیر مردم ایران و پیدایش مشروطه نهایت گرانبهاست. مؤلف کتاب با عطف توجه به نقش برجسته میرزا ملکم خان در نهضت مشروطه می‌نویسد: در حالی که مشروطه طلبان طرفدار قانون اصلاحات اساسی توانستند قدرت

۳ - تعداد انجمن‌های صدر مشروطیت به دُرستی روشن نیست. احمد کسروی ۱۸۰ - ایوانف روسی ۲۵۰ - برخی از منابع دیگر اغراق کرده ۲۸۰ و بیشتر نوشته‌اند. خانم لامیتون در رساله «انجمن‌های مخفی در انقلاب مشروطیت ایران» تعداد انجمن‌ها را ۱۸۰ ذکر کرده است. رساله لامیتون برای درجه دکتری بوده و با تحقیق صاحب این قلم برابر است.

۴ - «ذوالریاستین» در اولین جلسه انجمن مخفی تهران چنین گفت: «اولین کسی که انجمن تأسیس نمود در اسلام، و مردم را امر به دعوت و احقاق حق فرمود، مفسن قوانین عدالت و مؤسس آزادی و حریت، دژمین فرزند پیغمبر اسلام (منظور دژمین نوه دختری پیامبر است) و سؤمین امام ما، حسین بن علی علیه السلام بود. آن حضرت اول کسی بود که برای پیشبرد مقصود در انجام تکالیف الهی، انجمن مخفی را تأسیس نمود. اول کسی بود که داعی به اطراف فرستاد و اول کسی بود که قبول ظلمت و ظلم نمود. اگر آن حضرت تأسیس انجمن مخفی نفرموده بود، اسلام بالمره از بین رفته بود».

۵ - برگ پنجم کتاب.

۶ - نخستین انجمن علنی وابسته به دربار قاجار به نام «انجمن اخوت» به سزولیت شاهزاده ظهیرالدوله داماد شاه با عضویت یکصد و ده نفر که اغلب فراماسون بودند تأسیس شد. «محمود عرفان» در مجله یفعا شماره ۱۱ سال دوم می‌نویسد: «نه تنها فراماسون‌ها مستقیماً در مشروطیت مداخله داشتند، بلکه انجمن‌های فرعی و وابسته به آن‌ها که شکل ظاهریشان شباهتی با سازمان‌های ماسونی داشت نیز علناً در مشروطیت دخالت داشتند که از همه مهمتر انجمن اخوت بود».

۷ - «میرزا ملکم ناظم الدوله» در اروپا به «پرنس ملکم» شهرت داشت. (ابن القاب را ناصرالدین شاه به او داده بود). ملکم فرزند میرزا یعقوب خان ارمنی، از دوستان امیرکبیر بود.

۸ - «میرزا ملکم» به سال ۱۲۴۹ هجری قمری در محله ارمنی نشین حلفا در شهر اصفهان تولد یافت. در دانشگاه «پلی تکنیک فرانسه» در رشته فیزیک تحصیل کرد. هفتاد و هفت سال بزیست و در سویس در تبعید سیاسی بسر برد.

۸ - واژه «فراموشخانه» مربوط به تفالی است که ملکم خان قبل از تأسیس لژ فراماسونی فراموشخانه از حافظ مدد خواست و در این زمینه «دکتر ملکزاده» در تاریخ مشروطیت ایران، دو بیت ذیل را از غزل دلپذیر خواجہ نقل کرده است:

خیز و در کاسه زر آب طربناک انداز
عاقبت منزل ما وادی «خاموشانست»
یشت زانکه شود کاسه تر خاک انداز
حالیاً غُلفله در گنبد افلاک انداز

۹ - در زمان شاپور دوم پادشاه ساسانی، در خوزستان زندانی وجود داشته به نام «فراموشخانه» که طبق تحقیق صاحب این قلم «ملکم خان» نام «فراموشخانه» را بر این اساس برگزیده است.

مطلقه شاه و روحانیون ش
برای اکثریت شیعی و اقلیت
مشروطه خواهان در یک
سیاست» را که یکی از اه
روحانیون مخالف مشروطه
پنج نفر از علماء در قانون ا
مغایرت دارد مردود تلقی گ
با این که «حق و تو» ع
هرگز عملی نشد. اثرات م
مشروطیت باقی ماند. این ا
آزادی‌های محو در قانون
مؤلف یکایک رویداد
اعدام شیخ فضل‌الله نوری ا
تهران تشکیل شد. انقلاب
صدر فرمان تاریخی مظفر
انگلیس، گشایش هیجان ان
منطقه بیطرف، قتل اتابک،
جهانگیر خان شیرازی و سید
باقرخان و آغاز جنبش آذرب
سپه‌دار اعظم و مجاهدین آ
سید عبدالله بهبهانی. یکی از
(مبتکر و سازنده عدل مظفر
مخالفت مجلس با این امر -
آغاز حکومت استبدادی ش
می‌افزاید.

کتابی است جامع در سه
ویژه به انگلیسی زبان‌هایی ک

۱۰ - در ۳۱ جولای ۱۹۰۹ (میلاد
مرجع روحانی به وسیله دادگاه
وحید الملک شیبانی که «براون
- محمد نجات (بعدها نماینده مج
محاکمه و در میدان سه به دار کش
دادگاه) نماینده سید محمد بهبهان
وکلاهی خراسان - سید محمد اما
بختیاری (سردار اسعد) نماینده اه
میرزا محمد علی تبریزی (تربیت
کاشان. هشت نفر از اعضاء دادگاه
- عمید السلطان رشتی - مستعان

مطلقة شاه و روحانیون شیعی را در چهار جوب محدود قرار دهند و حقوق اجتماعی و سیاسی نسبی به طور مساوی برای اکثریت شیعی و اقلیت‌های غیر شیعی به دست آورند. بر اثر مداخله شیخ فضل‌الله نوری (۱۰)، که در مراحل اولیه با مشروطه خواهان در یک راه قدم بر می داشت و سپس به مخالفان مشروطه پیوست، نتوانستند اصل جدایی «دینت و سیاست» را که یکی از اهداف اصلی مشروطه طلبان بود، در قانون اساسی ملحوظ داشته و بگنجانند. مقاومت روحانیون مخالف مشروطه و جانبداری محمد علی شاه از عوامل ضد مشروطه به رهبری «نوری» موجب شد که برای پنج نفر از علماء در قانون اساسی «حق وتو» قایل شوند بدین معنا که «آن لوایحی که به نظر آقایان علماء با اصول دینت مغایرت دارد مردود تلقی گردد».

با این که «حق وتو» عملاً از بدو مشروطیت تا انقلاب اسلامی، غیر از دوره اول مجلس آن هم به طور ناقص، هرگز عملی نشد، اثرات منفی آن در راه ایجاد اجتماعی آزاد و عاری از تعصبات خشک مذهبی در سراسر عمر مشروطیت باقی ماند. این امر، روال حکومتی ایران را به طور منفی به نوعی «دولت سالاری اجباری» مبدل کرد که آزادی‌های مجوز در قانون اساسی مشروطه را کلاً زیر پا گذاشت.

مؤلف یکایک رویدادهای جنبش مشروطه را زیر پوشش قرار داده است و پس از مقدمه ابتکاری جالبی که به اعدام شیخ فضل‌الله نوری اشاره می‌کند، می‌پردازد به کمیته انقلاب که به طور پنهان در سال ۱۹۰۴-۱۹۰۵ در تهران تشکیل شد، انقلاب روسیه، تحصن آزادیخواهان در حرم حضرت عبدالعظیم و تقاضای عدالتخانه که منجر به صدور فرمان تاریخی مظفرالدین شاه در همین زمینه شد، تحصن دوباره مشروطه خواهان در قم و در سفارت انگلیس، گشایش هیجان انگیز مجلس اول، تأسیس مدارس زنان، تقسیم ایران به منطقه نفوذ روس و انگلیس و منطقه بیطرف، قتل اتابک، کودتای قزاق‌ها و بمباران مجلس به امر محمد علی شاه، اعدام ملک المتکلمین و میرزا جهانگیر خان شیرازی و سید جمال اصفهانی، تبعید سید حسن تقی زاده و علی اکبر دهخدا از ایران، قیام ستارخان و باقرخان و آغاز جنبش آذربایجان - اتحاد نیروهای بختیاری به رهبری سردار اسعد و مجاهدین گیلان به رهبری سپهدار اعظم و مجاهدین آذربایجان و فتح تهران - خلع محمد علی شاه قاجار و استقرار مجدد مشروطه - کشتن سید عبدالله بهبهانی، یکی از دو رهبر روحانی، مشروطه خواهان - کشتن علی محمد تربیت و سید عبدالرزاق خان (مبتکر و سازنده عدل مظفر سر در مجلس شورای ملی) - ائتیماتوم روس برای اخراج «شوستر» آمریکایی و مخالفت مجلس با این امر - بمباران تبریز و کشتار آزادیخواهان - اشغال قزوین توسط قوای روس - بستن مجلس و آغاز حکومت استبدادی شش ساله ناصرالملک و چندین کاریکاتور انتقادی از جراید آن روز، بر ارزش کتاب می‌افزاید.

کتابی است جامع در سطح پژوهشی بالا و دانش والا، در واقع دکتر آفاری اثر بسیار ارزنده‌ای به مجامع تحقیقی به ویژه به انگلیسی زبان‌هایی که از جنبش مشروطه اطلاع جامع ندارند اهداء نموده‌اند.

۱۰ - در ۳۱ جولای ۱۹۰۹ (میلادی) واقعه‌ای در ایران به وقوع پیوست که دنیای اسلام را تکان داد. شیخ فضل‌الله نوری، بالاترین مرجع روحانی به وسیله دادگاه انقلاب اعدام شد... اعضاء دادگاه انقلاب عبارت بودند از: محمد علی تربیت (بعدها نماینده مجلس) - وحید الملک شیبانی که با «براون» تحصیل کرده بود و برای «تایمز لندن» مقاله می‌نوشت - جعفر قلی سردار بهادر (فرزند سردار اسعد) - محمد نجات (بعدها نماینده مجلس) - محمد امامزاده (آفاری - ۲۵۸). دادگاه انقلاب شیخ فضل‌الله را به حرم «مفسد فی الارض» محاکمه و در میدان سبه به دار کشید. اعضاء دادگاه انقلاب هر یک نماینده یکی از سرکردگان مشروطه بود. سید ابراهیم زنجانی (دادستان دادگاه) نماینده سید محمد بهبهانی - میرزا محمد تبریزی نماینده سید حسن تقی زاده - میرزا محمد نجات وکیل مجلس و نماینده وکلای خراسان - سید محمد امامزاده نماینده علمای محافظه کار - رهبری سید محمد طباطبائی - جعفر قلی خان سردار بهادر بختیاری (سردار اسعد) نماینده اهالی اصفهان - اعتلاء الملک (خلعبری) نماینده سپهدار اعظم - سید محمد امامزاده نماینده مردم - میرزا محمد علی تبریزی (تربیت) نماینده مردم - وحید الملک شیبانی نماینده مردم - بعین نظام غفاری نماینده مشروطه خواهان کاشان. هشت نفر از اعضاء دادگاه فراموش بودند. (روزنامه تاریخ ایران - باقر عاقلی). در «خاطرات وحید» نام میرزا علیخان دیو سالار - عمید السلطان رشتی - مستعان الملک - منتصرالدوله - نظام السلطان نیز ذکر شده است.